

УДК 371.3

Н. П. Ющенко

СТИМУЛЮВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ УЧНІВ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

© Ющенко Н.П., 2014

<http://orcid.org/0000-0002-3123-6054>

У статті розглянуто проблему стимулювання науково-дослідної роботи учнів. Автором надається коротка психолого-педагогічна характеристика понять «мотив» і «стимул», які пов'язані між собою, а також різні підходи щодо трактування розуміння цих понять вітчизняними та зарубіжними вченими-дослідниками. В поданій статті автор зазначає, що поняття «мотив» і «стимул» відрізняються. Підтвердженням цього є низка робіт вчених. Також автором виокремлено особливості кожного стимулу при організації науково-дослідної роботи учнів школи. У даній статті автор поділяє стимули на три групи. До першої групи входять стимули, пов'язані зі змістом навчального матеріалу, а саме: стимул новизни змісту, стимул оновлення уже засвоєних знань, стимул історизму та стимул практичної необхідності в знаннях для життя, для використання науки в цілях практики. До другої групи належать стимули, пов'язані з організацією і характером протікання пізнавальної діяльності учнів: стимул різноманітності форм науково-дослідної роботи, стимул проблемності, стимул дослідницького підходу і прилучення учнів до методик наукового аналізу. Третю групу складають стимули, що пов'язані з відносинами між учителем і учнем: емоційний характер діяльності, тобто інтелектуальний настрій, спільне захоплення діяльністю, загострення пристрастей в дискусіях, взаємна підтримка вчителя і учнів; елементи змагання.

Ключові слова: *мотив, стимул, стимулювання, науково-дослідна робота, учні, школа.*

Ющенко Н. П. Стимулирование научно-исследовательской работы учащихся: психолого-педагогический аспект.

В статье рассмотрена проблема стимулирования научно-исследовательской работы учащихся. Автором предоставляется короткая психолого-педагогическая характеристика понятий «мотив» и «стимул», которые связаны между собой, а также различные подходы к трактовке понимания этих понятий отечественными и зарубежными учеными-исследователями. В данной статье автор отмечает, что понятие «мотив» и «стимул» отличаются. Подтверждением этого является ряд работ ученых. Также автором выделены особенности каждого стимула при организации научно-исследовательской работы учащихся школы. В данной статье автор

разделяет стимулы на три группы. В первую группу входят стимулы, связанные с содержанием учебного материала, а именно: стимул новизны содержания, стимул обновления уже усвоенных знаний, стимул историзма и стимул практической необходимости в знаниях для жизни, для использования науки в целях практики. Ко второй группе относятся стимулы, связанные с организацией и характером протекания познавательной деятельности учащихся: стимул разнообразия форм научно-исследовательской работы, стимул проблемности, стимул исследовательского подхода и приобщение учащихся к методик научного анализа. Третью группу составляют стимулы, связанные с отношениями между учителем и учеником: эмоциональный характер деятельности, т.е. интеллектуальный настрой, общее увлечение деятельностью, накал страстей в дискуссиях, взаимная поддержка учителя и учащихся; элементы соревнования.

Ключевые слова: мотив, стимул, стимулирование, научно-исследовательская работа, ученики, школа.

Yuhchenko N. P. Stimulation of scientific-research work learner: psychological and pedagogical aspects.

The article considers the problem of stimulating learner. The author has given a brief description of psycho-pedagogical concepts of «motive» and «stimulus» that are interconnected, and different approaches to the interpretation of understanding of these domestic and foreign scientists and researchers. Indicated in the article, the author notes that the concept of «motive» and «stimulus» are different. This is confirmed by a number of scientists work. Also, the author singles out the features of each stimulus in the organization of research students of the school. The article divides stimuli into three groups. The first group includes incentives related to the content of teaching material, namely stimulus novelty content, incentive updates already learned knowledge, incentive historicism and stimulated the need for practical knowledge for living, for the use of science in order to practice. The second group includes incentives related to the organization and the character of cognitive activity: stimulus diversity of research, problematic incentive, incentive research approach and familiarizing students with the methods of scientific analysis. The third group consists of stimuli associated with the relationship between teacher and student: the emotional nature of the activity, ie intellectual mood, joint seizure activity passions in discussions, mutual support teachers and students; elements of competition.

Key words: motivation, incentives, scientific-research work, learner, school.

Постановка проблеми. Формування інтелектуального потенціалу нації як найвищої цінності суспільства, забезпечення професійно-творчої самореалізації особистості, зростання соціальної значущості – саме на такі завдання спрямовується сучасна освіта. Вирішення цих проблем великою

мірою залежатиме від вибору і застосування методів, прийомів, умінь у навчанні, оскільки вони дозволяють учням оволодіти новими знаннями, уміннями, навичками, виявити і розвинути творчі здібності дитини, забезпечити бажання дитини в пізнанні світу. Звичайно, якість навчання і виховання зумовлюється багатьма педагогічними чинниками. Але не секретом є те, що, якою активною не була б діяльність педагогічного колективу, робота буде приречена на невдачу, якщо в учнів відсутній інтерес до навчання, коли навчальний матеріал не стимулює їхню уяву, не впливає на почуття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить про розробку проблеми педагогічного стимулювання студентів у навчальному процесі, зокрема, авторами розглядається його сутність (А. Алексюк, І. Лернер, В. Лозова, М. Махмутов), роль і місце окремих методів стимулювання, а саме: заохочення та покарання (Т. Греков, В. Коротов), сократичної бесіди (Я. Бурлака), дискусії (Г. Щедровицький), сюжетно-рольової гри (А. Вербицький, Д. Ельконін, В. Мамігонов, Л. Нечепоренко). Проте дослідниками не виявлено впливу педагогічного стимулювання на ефективність навчальної діяльності учнів сільської школи.

Мета статті – схарактеризувати понятійно-термінологічне поле дослідження проблеми стимулювання науково-дослідної роботи учнів сільської школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із важливих питань, що вимагає глибокого осмислення і вивчення, є питання визначення способів, що забезпечують стимулювання науково-дослідної роботи учнів. Відомо, що у будь-якій діяльності важливу роль відіграє інтерес, а в навчанні – пізнавальний інтерес. Сучасна психологія тлумачить поняття «інтерес» як позитивне ставлення до об'єкта, зосередження уваги на ньому. Психологи розмежовують «інтерес ситуативний» (виникає при певній ситуації і зникає з її завершенням) та «інтерес стійкий» (відносно постійна риса особистості, важлива умова творчого ставлення людини до роботи, що виконується, та сприяє збагаченню багажу знань). Пізнавальний інтерес має пошуковий характер, підвищує можливості розумового розвитку учня (В. Паламарчук), викликає продуктивну роботу (В. Лозова), змінює способи розумової діяльності (Г. Щукіна), є умовою розвитку творчої особистості (М. Алексєєва). Різноманітні аспекти формування пізнавальних інтересів вивчали Л. Виготський, О. Дусавицький, О. Киричук,

Н. Морозова, Г. Щукіна та ін. Вчені дійшли висновку, що пізнавальний інтерес активізує розумову діяльність особистості, тобто активізує всі психічні процеси людини, тим самим спонукаючи до постійного пошуку. Інтерес має свої особливості: його усвідомленість, емоційність, волева спрямованість до пізнання.

Отже, можемо стверджувати, що пізнавальний процес – це емоційно усвідомлена, вибірково спрямованість особистості, яка звернена до предмету й пошукової діяльності, пов'язаної з ним, що супроводжується внутрішнім задоволенням від результатів цієї діяльності. Нерозривно пов'язані з науково-дослідною роботою учнів поняття «мотив» та «стимул». Ґрунтовне дослідження поняття «мотив» почалось на початку ХХ ст. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених вивчали проблему мотивації. Серед зарубіжних дослідників мотивації слід відмітити теорії Кетелла, Левіна, Меррея. Суть їх теорій заключається у вивченні різноманітності і відмінностей мотивації поведінки на основі розгляду і порівняння великої кількості мотиваційних змінних.

Велике значення в дослідженні мотивів та мотивації набули роботи І. Павлова, Є. Соколова, У. Джеймса, Е. Терндайка та ін. Питанням стимулювання та мотивації цікавилися і педагоги, і психологи [1-3]. Що ж таке мотив? В перекладі з латині – рухаю. Мотиви – збудники діяльності, що виникають під впливом умов життя суб'єкта і визначають напрям його активності. У сучасній психології поняття «мотиву» застосовується для назви різноманітних явищ і станів, що викликають активність суб'єкта [4]. Мотив розглядається психологами як широкомасштабне явище, що включає потреби, інстинкти, емоції, установки та ідеали. Але інтереси, бажання, цілі, намагання та інші складові емоційної сфери особистості назвемо мотивами лише тоді, коли вони будуть виступати збудниками певних дій. Мотиви формуються на основі потреб і безпосередньо пов'язані з метою діяльності.

Отже, мотив – це внутрішнє спонукання до дії, пов'язане із зовнішнім збудником – стимулом. Поняття «стимул» хоч і означає рушійну силу людини до діяльності, значно відрізняється від того за своїм сенсом. В давності так називали довгу загострену палицю, якою поганяли биків та мулів. У переклад з латині це слово означає «підштовхувати, поганяти».

На відміну від мотиву, який означає внутрішній потяг людини до діяльності, стимул є зовнішнім спонуканням до активності. Є. Ільїн стверджує,

стимул – це той об'єктивний факт в навколишній дійсності, який в процесі самопізнання, творчого самовизначення, самоуправління, творчої самореалізації і творчого самоудосконалення призводить до появи в свідомості людини мотиву, що досягає тої чи іншої спонукальної сили для здійснення діяльності [5]. В якості зовнішнього спонукання-стимула завжди виступає певна зміна обставин чи зовнішніх умов діяльності; в якості внутрішнього – реакції на ці зовнішні обставини. Однак, зв'язок між стимулами і мотивами не тільки не просто безпосередній, він опосередкований структурою особистості, потребами індивіда, його життєвим досвідом [6]. Головне призначення стимулів при організації науково-дослідної роботи учнів – створити умови, при яких в учнів виникають і розвиваються пізнавальні потреби. О. Жерновникова стверджує, що не можна зводити поняття «стимул» тільки до зовнішніх і внутрішніх чинників. Загальне поняття стимулів виражає системну природу діяльності, єдність зовнішньої і внутрішньої, суб'єктивної і об'єктивної детермінації [7].

У деяких працях вчених стимул розглядається як сукупність педагогічних і психологічних способів впливу на особистість, в інших – як спонукальні причини будь-якого виду людської діяльності. Доведено, що стимули і мотиви виникають при умовах, коли є предмет задоволення потреби, визначена ціль діяльності, відомі засоби досягнення цієї цілі, учень володіє навичками роботи та має впевненість в успіху. Взаємозв'язок між стимулами і мотивами призводить до їхньої взаємодії. Цю взаємодію ми називаємо стимулювання. Застосування стимулювання як однієї з основних функцій керування творчим розвитком учня має направлятись на пошук оптимальних умов стимулювання, на доцільне використання системи стимулювання при конкретній педагогічній ситуації, на створення і підтримку творчої атмосфери в класному колективі. Тому стимули поділяють на короткострокові, середньострокові та довгострокові, при цьому стверджує, що чим ближче в часі і просторі стимул, тим сильніший його мотивуючий вплив. Серед короткострокових стимулів виділяємо різні форми вираження схвалення творчої ініціативності учнів, створення і реалізація умов для здійснення особисто значимих планів пошукової діяльності учнів, об'єктивна оцінка творчої діяльності учнів і способів досягнення результатів, отримання об'єктивних даних про предмети і явища, що цікавлять учня. До середньострокових стимулів можемо віднести:

схвалення успіхів учнів учителями і адміністрацією, досягнення учнями успіхів у науково-дослідній роботі, незадоволеність учнів методами творчої самореалізації, розвиток здібностей учнів до самоаналізу, самоконтролю, самореалізації. Довгострокові стимули – перспектива мати авторитет у класі, досягнення запланованих результатів в науково-дослідній діяльності.

Крім того, стимули поділяються на праксеологічні, соціальні і самореалізації учнів. Практиологічні стимули навчання: виконання дослідницьких завдань на конструювання і моделювання, складання і самостійне розв'язування навчально-творчих завдань, розробка учнями технологій, вирішення внутрішніх протиріч між знаннями і незнаннями, між наявним рівнем мотивації і новим ступенем її розвитку, досягнення результатів в навчально-творчій діяльності. Серед соціальних стимулів виділяють: стимули спілкування, стимули визнання тощо.

В. М. Вергасов пропонує класифікувати стимули навчання таким чином: збуджувальні (інтерес, довіра, пріоритет, важливість); динамічні (час, швидкість); загрозливі (контроль, оцінка, важкість, відповідальність).

Стимул довіри – полягає у привертанні учнів до спільного вирішення проблем, ситуацій, самостійного здобуття знань, їх обговорення, процесу викладання. Стимул відповідальності – спонукання відповідального ставлення до обраного науково-дослідного завдання. Стимул інтересу – надання можливості задоволення пізнавальних потреб. Стимул пріоритету полягає у наданні можливості учням проявити себе краще за інших. Стимул важливості – підкреслення важливості вивчення предмету, правил тощо. Стимул часу і швидкості – обмеження дій учня часом. Стимул контролю – створення загрозливої ситуації. Стимул оцінки – заохочення оцінкою.

Та найбільш цікавою, як на нашу думку, є класифікація стимулів Г. Щукіної, що спрямовані на формування пізнавальних інтересів учнів, поділяючи їх на три групи. До першої групи входять стимули, пов'язані зі змістом навчального матеріалу, а саме: стимул новизни змісту, стимул оновлення уже засвоєних знань, стимул історизму та стимул практичної необхідності в знаннях для життя, для використання науки в цілях практики. До другої групи належать стимули, пов'язані з організацією і характером протікання пізнавальної діяльності учнів: стимул різноманітності форм науково-дослідної роботи, стимул проблемності, стимул дослідницького

підходу і прилучення учнів до методик наукового аналізу. Третю групу складають стимули, що пов'язані з відносинами між учителем і учнем: емоційний характер діяльності, тобто інтелектуальний настрій, спільне захоплення діяльністю, загострення пристрастей в дискусіях, взаємна підтримка вчителя і учнів; елементи змагання.

Що ж стосується методів стимулювання науково-дослідної роботи учнів – це методи, які спрямовані на формування позитивних мотивів навчання, що стимулюють пізнавальну активність і сприяють збагаченню учнів багажем знань. На сьогодні вчені розрізняють такі методи стимулювання: методи формування пізнавальних інтересів та методи стимулювання обов'язку і відповідальності в навчанні. До методів формування пізнавальних інтересів входять: метод дискусії, метод забезпечення успіху у науково-дослідній роботі, метод пізнавальних ігор, метод створення ситуації новизни дослідницького матеріалу, метод створення інтересу, метод опори на життєвий досвід учнів.

Висновки. Таким чином, результати аналізу досліджень з проблем стимулювання науково-дослідної роботи учнів свідчать про те, що багато науковців займалися вивченням цього питання і, як ми бачимо, по-різному підходять до визначення способів стимулювання. Як результат, відмічаємо важливість всіх зазначених способів стимулювання науково-дослідної роботи учнів. Стимулювання учнів до активної участі у різних видах науково-дослідної роботи передбачає: проведення зі студентами роботи, спрямованої на усвідомлення ними значущості науково-дослідної роботи для їх зростання; підвищення мотивації до науково-дослідної роботи, формування дослідницького інтересу через застосування методів, що сприяють активній пошуково-творчій діяльності.

Література

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: історія, теорія : підруч. для студ., асп. та мол. викл. вищ. навч. закл. / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Артемчук Г. І. Методика організації науково-дослідної роботи: навч. посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів / Г. І. Артемчук. – К. : Форум, 2000. – 270 с.
3. Занюк С. С. Психологія мотивації: навч. посібник / С. С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.

4. Божович Л. И. Изучение мотивации поведения детей и подростков (сб. статей) / под ред. Л. И. Божович и Л. В. Благонадежной. – М. : Просвещение, 1972. – 351 с.

5. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.

6. Кашин С. А. Методы педагогического стимулирования как средство воспитания учебно-познавательных интересов студентов : автореф. дисс. на получение науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика» / С. А. Кашин. – К., 1984. – 22 с.

7. Жерновникова О.А. Дидактичні умови стимулювання самостійної навчальної діяльності студентів медичного коледжу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Жерновникова Оксана Анатоліївна. – Харків : 2009. – 22 с.